

Ñ (Ny) Sesinin Saha (Yakut) Türkçesindeki Kullanımı

Usage of Ñ (Ny) Voice in Sakha (Yakut) Turkish

Mehtap SOLAK SAĞLAM¹

ÖZ

Saha (Yakut) Türkçesi Türkçenin uzak lehçelerinden bir tanesi olarak değerlendirilmektedir. Bu lehçe bünyesindeki eski dil unsurlarını büyük oranda korumaktadır. /ń/ sesi de Eski Türkçede bulunan ve günümüzde Saha (Yakut) Türkçesinin alfabesinde bulunan bir sestir. Bu ses Saha (Yakut) Türkçesinin kelimelerinde, kelime başında bulunmaz. Yalnızca kelime içinde ve sonunda kullanılır. Bu sesin genel durumuna bakıldığında alıntı kelimelerde, yansımalar ve yansımalarla türeyen isim ve fiillerde, yer ve kişi adlarında kelime başında kullanımına rastlamak mümkündür. Eski Türkçe bu sesi bulundurduğu ifade edilen kelimelerde kullanılan /ń/ sesi dikkate alındığında, sesin Saha (Yakut) Türkçesinde /y/ sesi ile karşılandığı görülmektedir. Eski Türkçe /ń/ sesini bulunduran kelimeler dikkate alındığında Dolgancanın bu sesi daha fazla koruduğu görülmektedir. Bunun dışında /ń/ sesinin Saha Türkçesi için farklı kullanım yerleri bulunmaktadır. Zaman zaman bu sesin farklı seslerle (/n/, /c/, /y/) birbiri yerine kullanıldığı da görülmektedir. Bu ses dışında Saha Türkçesinde konuşmada kullanılan, sözlüklerde konuşmada kullanıldığı belirtilen /ý/ sesi de /ń/ sesi yerine kullanılabilir.

Anahtar kelimeler: Saha (Yakut) Türkçesi, /ń/ sesi, Eski Türkçe, alfabe, fonetik

ABSTRACT

Saha (Yakut) Turkish is considered as one of the distant dialects of Turkish. This dialect preserves the old language elements within its body to a large extent. The /ń/ sound is also a sound that is found in Old Turkish and is in the alphabet of Sakha (Yakut) Turkish today. This sound is not found at the beginning of the word, in Sakha (Yakut) Turkish words. It is used only in the word and at the end. Considering the general condition of this sound, it is possible to see its use at the beginning of the word in the words borrowed, in nouns and verbs derived from reflections, and in the names of places and people. Considering the /ń/ sound used in the words that have this sound in Old Turkish, it is seen that the sound is met with the /y/ sound in Saha (Yakut) Turkish. Considering the words containing the Old Turkish /ń/ sound, it is seen that Dolgan has more preserved this sound. Apart from that, the /ń/ sound has different uses for Sakha Turkish. Sometimes it is seen that this sound is used interchangeably with different sounds (/n/, /c/, /y/). Apart from this sound, the /ý/ sound, which is used in speech in Saha Turkish and stated to be used in speech in dictionaries, can also be used instead of the /ń/ sound.

Keywords: Sakha (Yakut) Turkish, /ń/ sound, Old Turkish, alphabet, phonetic

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehtap Solak Sağlam (Dr. Öğr. Üyesi),
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü,
Denizli, Türkiye
E-posta: mehtapsolak@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0734-4941

Başvuru/Submitted: 26.03.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
19.04.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
25.04.2021

Kabul/Accepted: 01.05.2021

Online Yayın/Published Online: 07.06.2021

Atıf/Citation: Solak Sağlam, Mehtap. "Ñ (Ny) Sesinin Saha (Yakut) Türkçesindeki Kullanımı." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 31, 1 (2021): 323-340.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.912380>

EXTENDED ABSTRACT

Sakha (Yakut) Turkish differentiated with other Turkish dialects in the early period. It emerges as a Turkish dialect that needs attention with its preservation of the old language elements. The letter /ń/, which distinguishes the old Turkish script from other writing systems, appears as a difference. This sound is in the alphabet of Sakha (Yakut) Turkish today. This sound, which is not found at the beginning of the word in old Turkish and in today's Sakha (Yakut) Turkish, is used in the middle and end of Turkish-origin words. Considering the Old Turkish period, it is seen that the sound is differentiated as /n/ and /y/ since the Old Uyghur period. Different studies have been done on the words containing the /ń/ sound in the old Turkish studies. In this study, the words that are stated to have this sound in Old Turkish studies were evaluated in terms of Sakha (Yakut) Turkish. Old Turkish /ń/ vowel words were investigated and evaluated from Sakha (Yakut) Turkish dictionaries and grammars. This section is the first part of the study. Looking at the words examined in this section, it is seen that the Old Turkish /ń/ sound is generally met with the /y/ sound in Sakha (Yakut) Turkish.

In the continuation of the study, the place of /ń/ sound separately in Sakha (Yakut) Turkish is emphasized. Remarkable results have been reached in this section. In Sakha Turkish, it is seen that the words containing the /ń/ sound at the beginning of the word are mostly onomatopoeic words and verbs and nouns derived from these, place and personal names, and words that have been transferred to Sakha Turkish from other languages. Considering the /ń/ sound in Sakha Turkish, it is seen that it can be used interchangeably with the /n/ sound, the /ý/ sound and /c/ sound.

When evaluated in terms of old Turkish /ń/ words, it can be said that Dolgan Turkish preserves this sound more than Sakha Turkish does. In Dolgan, the words “ańıg”, “meńi”, “küńeş” are preserved with the sound /ń/ in Sakha Turkish. That Dolgan preserves the /ń/ sound can be thought of as related to the absence of the Dolgan Turkish /ý/ sound. Unlike the /y/ sound in the alphabet, the /ý/ sound in speech is the nasal /y/ sound used in Sakha Turkish. This sound which is used in speech and described as “nasal sound” or “y nasal” in dictionaries is not included in the alphabet, it is used in utterance, and it is phonemic. In the words borrowed from Russian, letter-ordered words that produce this sound in pronunciation, there are words from which the letter /ń/ originates, while adapting to the sound characteristics of Sakha (Yakut) Turkish. Some sound events originating from Mongolian can also cause the emergence of the /ń/ sound in the words of Sakha Turkish.

In general, we see that the Old Turkish /ń/ sound corresponds to the /y/ sound in Sakha Turkish most of the time. When the dictionaries are scanned and the studies are examined, the Old Turkish /ń/ sound is preserved in a limited number of words, and sometimes it can be met with the /ý/ sound in Sakha Turkish in a limited number of words. Apart from that, there is /ń/ sound as a separate sound in the alphabet which is in general use. There are various situations that produce this sound. In general, it is seen that this sound is used in borrowings from other languages, especially in words borrowed from Russian, and can be used interchangeably with the nose /ý/ sound, and appears next to the sounds /m/, /ŋ/ and /n/.

Giriş

Saha (Yakut) Türkçesi, /ń/ sesinin kullanıldığı nadir lehçelerden bir tanesidir. Diğer Türk lehçelerinden uzun bir zaman boyunca kopuk olarak gelişimini sürdüren Saha Türkçesi, bünyesindeki eski dil unsurlarını korumakla birlikte yakın çevredeki Sibiryalı dillerinden kısmî de olsa etkilenmiş, özellikle toponimide başta Yukagirce olmak üzere Sibiryalı yerli dillerinden kelimeler bünyesine girmiştir. Bu değişimlere karşın yine kök ve bazı gramatik yapılarla diğer Türk lehçeleri ile olan ortak unsurları korumaya devam etmektedir. Bu çalışmada /ń/ sesinin günümüz Saha Türkçesindeki kullanımı incelenmiş, bu inceleme esnasında bu sesin bulunduğu Eski Türkçe kelimeler de ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Literatürde bu lehçe için Saha (Yakut) Türkçesi, Saha Türkçesi, Yakut Türkçesi şeklinde kullanımlar mevcut olmakla beraber çalışmamızın devamında Saha Türkçesi kullanımı tercih edilmiştir.

1. Eski Türkçe /ń/ sesi

Eski Türk yazısını diğer yazı sistemlerinden ayıran /ń/ harfi önemli bir farklılık olarak karşımıza çıkar.¹ Eski Türkçe runik harfli metinlerde rastlanan bu ses, Eski Uygurca döneminden itibaren /ń/, /n/ ve /y/ olarak kullanılmaya başladığı ve bu dönemin ağızlarını oluşturduğu yönünde görüşler bulunmaktadır.

Ahmet Cevat Emre Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri adlı eserinde /ń/ sesinin söz başında bulunmadığını belirtmiştir. Bu sesin kelime sonunda ve ortasında bulunduğunu söyleyen Emre, bu ses için kelime sonunda *çığan* “fakir, yoksul”, *koń* “koyun”; kelime ortasında *anıg* “fena, kötü”, *końçı* “koyun çobanı”, *końlıg* “koyunu olan” örneklerini vermiştir. Bu fonemin on birinci asırdan çok önce diyalektel bir ayrışmaya uğradığını, /y/ ve /n/ olarak kullanılır olduğunu belirtir.²

İnce /n/ adıyla anılan ve Eski Türkçede görülen bu ünsüzün Uygurca ilk dönemde, özellikle Manici (Maniehist) Uygur metinlerde /n/ olarak görülürken daha sonraki döneme ait eserlerde, özellikle Budacı (Budist) Uygur metinlerinden itibaren /y/ olarak görüldüğünü belirten Mehmet Ölmez, bu sesin Halaçcada /n/ sesine döndüğünü söyler.³ Bugün çağdaş Türk lehçelerinde bu sese Saha (Yakut)/Dolgan Türkçesi, Tofa Türkçesi⁴, Sayan⁵ ve Tuva diyalektlerinde⁶ rastlanmaktadır.

Eski Uygur Türkçesinde /ń/ sesi, ön damak genizsi ünsüzüdür, kelimenin ortasında ve sonunda bulunur: *kańu* ‘hangi, kim’, *koń* ‘koyun’.⁷

1 Marcel Erdal, “Eski Türk Yazısı Yazmaları ve Gramer Özellikleri” *Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya-Mırsultan Osman’ın Doğumunun 85. Yılına Armağan* içinde, (Konya: Kömen Yayınları, 2014), 120.

2 Ahmet Cevat Emre, *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme) Birinci Kitap: Fonetik* (İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1949), 43, 90.

3 Mehmet Ölmez, “Halaçlar ve Halaçça”, *Çağdaş Türk Dili*, 84, Şubat (1995), 15.

4 Marcel Erdal, *A Grammar of Old Turkic* (Leiden – Boston – Köln: Brill, 2004), 70; Ali İlgin, “Tofa (Karagas) Türkleri Ve Dilleri Üzerine”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, TDD/JofEL 2012 Kış /Winter (2012) 110.

5 Claus Schönig, “South Siberian Turkic” *The Turkic Languages* 2 (2) (1998), 405.

6 Gregory DS Anderson, “Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology”, *Turkic Languages* 2 (2) (1998), 14; Fazıl Garifoviç İshakov ve Aleksandr Adolfovıç Palmbah, *Grammatika Tuvinskogo Yazıkı – Fonetika i Morfolojiya* (Moskva: İzdatelstvo Vostočnoy Literaturı, , 1961), 103.

7 Kemal Eraslan, *Eski Uygur Türkçesi Grameri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012), 69.

Emine Ceylan, Moğolca ve Mançu Tunguzca'nın birincil *d-, *c-, *y-, *n-, *ń- seslerini korurken, İlk Türkçe döneminin ikinci aşamasında bu fonemlerin y- ile bir ve aynı olduklarını belirtir. Macarcaya geçmiş olan *nyar* sözcüğünün bugünkü durumunu inceleyerek, bu sözcüğün İlk Türkçenin birinci döneminde ödünçlenmiş olabileceğini belirtir.⁸ Choi, /ń/ sesini de içine alan beş sesin Ön Türkçe dönemindeki durumunu Macarcaya en eski Türkçeden alıntılanmış kelimelerin gelişimini göstererek şu şekilde açıklar: “Ön Türkçe döneminin ilk yarısında kelime başında n-, ń-, d-, c- ve y- sesleri henüz kendini koruyorlardı. Bunu Macarcadaki en eski Türkçe alıntı kelimelerden anlamaktayız. Mac. *nyar* (ńar) ‘yaz’ < ńār, Çuv. *śur ay*. ET yaz ‘ilkbahar’ // Mo. *niray* < *ńāray ‘taze’ // Ma. *ńarhun* ‘taze, yeşil’. Daha sonra bu beş ünsüz tek bir y- sesinde birleşmiştir: Çuv. *śur-* ‘yazmak’ < *yır- < *cır-, ET yaz- ay. // Mo. *cir-u* ‘çizmek’ // Ma. *niru-* < *ciru- ‘çizmek, işaret etmek’.”⁹

Tekin ve Ölmez 8. ve 11. yüzyıllar arasını kapsadığını belirttiği Uygurca döneminin başlıca seslik ve biçimlik özelliklerini listelerken bu sesin özelliğini ilk madde olarak verirler. Bu durumu şu örneklerle açıklar: “Söz içi ve söz sonu /ny/ foneminin korunması (/ny/ diyalekti), /n/ ye değişmesi (/n/ diyalekti) ve /y/ ye değişmesi (/y/ diyalekti): *añig, anig, ayig* “kötü”; *çigany, çigay* “yoksul”, *kanyu, kayu* “kim, hangi” vb.”¹⁰ Eski Türkçe /ń/ sesinin korunduğu Uygur metinlerinin yazılış tarihi bakımından Köktürk yazıtlarına yakın dönem olduğunu belirten Ağca, ünsüzün Uygur Türkçesinde genel olarak /y/ olduğunu, bazı Uygur metinlerinde hem /ny/ hem de /n/ ve /y/ şekillerinin bulunduğunu söyler. Erken dönem Budist metinlerinden Sekiz Yükmek adlı eseri örnek göstererek, bu metinde ünsüzün her üç şeklinin de (/n/, /y/, /ny/) geçtiğini belirtir.¹¹

Eski Türkçede bu sesin kullanıldığı kelimeler ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri adlı eserinde bu ses için “Kitabelerdeki /ń/’nin Yazmalarda /n/ ve /y/’ye Değişmesi” başlığı altında 8 kelime ve 1 ek listelemiştir. Bunlar: *anyig/ anig/ ayig* ‘kötü, fena’, *çigany/ çigay* ‘fakir’, *kön-/köy-* ‘yanmak’, *könyäk/ könäk* ‘kova’, *kanyu/ kayu* ‘kim, hangi’, +*kınyä/+kınä/+kıä* ve *kıyā* küçültme eki, *kıtany/kıtay* ‘Hitay’, *kony/ kon/ *koy* > küçültme *koyñ* ‘koyun’, *yany-/yay-* ‘sallamak, sarsmak’. Bu kelimelere açıklama olarak eklediği ‘aşağıdaki kelimeler de eski /ń/ye gider’ notuyla, **yany*>*yay*, *ya* ‘yay’ **yan*>*nan*, **kanyak*>*kayak*, *kanak* ‘tereyağı’, **sarkanyık*>*sarkayık*, *sarkanık* ‘işkembe’ kelimelerini eklemiştir.¹²

Hüseyin Yıldız tarafından bu sesin kökeni ile ilgili yapılan araştırmada bu sesi bulunduran kelimelerin sayısı ile ilgili şu açıklama verilmiştir: “Türkçede ilk defa runik harfli Eski Türkçe metinlerde görülen /ń/ sesiyle ilgili olarak A.von Gabain’in Eski Türkçenin Grameri, Talât

8 Emine Ceylan, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi* (Ankara: TDK Yayınları, 1997), 38.

9 Han-Woo Choi, *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 59.

10 Talat Tekin ve Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri Giriş* (İstanbul: Yıldız Kitap Matbaası, 2003), 22.

11 Ferruh Ağca, *Eski Uygur Türkçesiyle Yazılmış Eserlerin Ses ve Şekil Özelliklerine Göre Tarihlendirilmesi* (Basılmamış Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi, 2006), 46.

12 Annemarie von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın (Ankara: TDK Yayınları, 1995), 39, 128.

*Tekin'in Orhun Türkçesi Grameri, Marcel Erdal'ın A Grammar of Old Turkic ve Kemal Eraslan'ın Eski Uygur Türkçesi Grameri isimli eserlerinde çeşitli sayıda örnekler verilirken Ferruh Ağca /ń/ ünsüzünün yazılarda toplam on üç kelime ve bir ekte geçtiğini tespit eder. Osman Fikri Sertkaya, Yenisey Yazıtlarının Yayınlarındaki Bazı Okuma ve Anlamlandırmaların Düzeltilmesi, Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifleri başlıklı yazısında öncelikle /ń/ sesinin kelime ortasında 9 isim ve bir ekte, kelime sonunda ise 6 isim ve 8 filde geçtiğini belirterek bunlara iki yeni örnek daha ekler: any- 'ölmek; öldürmek', tany 'evlât, oğul'. Böylelikle içinde /ń/ sesi bulunduran örneklerin sayısı Sertkaya'ya göre 26'ya ulaşır.'*¹³

2. Saha Türkçesinde Eski Türkçe Metinlerdeki /ń/ Bulundurduğu Belirtilen Kelimelerin Durumu

Bu bölümde üzerinde durulacak olan Eski Türkçe /ń/ sesinin bulunduğu belirtilen söz varlığı, daha önce bu ses üzerine yapılmış çalışmalardan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu /ń/ sesini barındırdığı çalışmalarda ifade edilen söz varlığı, Saha Türkçesi açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Eski Türkçe çalışmalarında bu ses ile ilgili olarak listelenen *añ-* 'ölmek, öldürmek', *bogañ* "alçak", *bulgañok* "şaşkın", *keñ* "sıkıntı, keder, tasa", *kıñ* "ceza, işkence", *koñ-*, *könäk* "kova, keçe torba", *ñar-/nyar-* "böl-, yar-, ayır-", *ñü.z* "yüz-, soy-", *osañuk*, *ögränök*, *sañ-*, *sarkıñok* "işkembe", *Tuñukuk* "Tonyukuk", *yuñ* "yün" kelimelerinin ses ve anlamsal olarak örtüşen karşılıklarına Saha Türkçesinde rastlamadık. Bu sebepten bu kelimeler aşağıda yer almamıştır. Aşağıda Eski Türkçe /ń/ sesini barındırdığı belirtilen kelimeler, Saha Türkçesinde varlığını düşündüren kelimeler açısından değerlendirilmiştir.

añig 'kötü, fena'

Bu kelimenin Saha Türkçesindeki genel kullanımını *ayı* şeklindedir. Stachowski kelimenin Eski Türkçe *añig* ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Uçar, bu kelimeyi ayrıntıları ile ele aldığı makalesinde Eski Türkçedeki "zarar, zararlı" anlamı dikkate alındığında, Saha Türkçesindeki "günah" anlamının ortaya çıkmasının açıklanabilir olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Saha Türkçesinin ayrıntılı sözlüğünde kelime *añu* şeklinde madde başı olarak verilmiştir. Kelimenin açıklama kısmında *kör ayı* (bakınız *ayı*) şeklinde gönderme yapılarak kelime *y murun dorğono* "y burun sesi" açıklamasıyla verilmiştir. Sözlükte kelimenin iki farklı anlamı verilmiştir. Birinci anlam için '*Añu, colo suox buoluğun' diete kini. "Kötü, talihsiz olacaksın, dedi o."* şeklinde bir cümle örneğiyle kelime açıklanmıştır. İkinci anlam olarak ise yine aynı yönlendirici açıklamalar yapılarak, kelime için Sofronov'dan şu cümle *Añuma suox duuhanı tañara xaraybit.*

13 Hüseyin Yıldız, "Eski Türk Runik Yazısında /ǰ/ Ligatürünün Kökeni ve /ń/ Sesi Üzerine", III. Beynelhalq Türk Dünyası Araştırmaları Simpoziumunun Materyalleri Cild I, red. Hikmet Koraş, Bakı, 2016) 305.

14 Marek Stachowski, *Geschichte des Jakutischen Vokalismus* (Krakow: Uniwersytet Jagielloński, 1993), 98-99.

15 Erdem Uçar, "Bilge Kagan (Doğu 41) Yazıtındaki NiñTyn İbaresini Üzerine", *JOTS Journal of Old Turkic Studies*, Vol. 2/1 (Winter), 2018, 73.

“Günahsız olan canlıyı Tanrı koruyormuş.” örnek olarak verilmiştir.¹⁶ Aynı kelime Sleptsov’un sözlüğünde “y burunsu” açıklamasıyla verilmiştir. Kelime için “1) günah, günahkâr, 2) suç.” şeklinde anlamlandırma yapılmıştır.¹⁷ Pekarskiy *ayı* şeklinde aldığı kelimeyi “kabahat, cürüm, günah.” şeklinde anlamlandırmış, “krş. Türk. ‘ayıp’ Arapçadan” şeklinde notlandırmıştır.¹⁸ Dolgan Türkçesinde aynı sözcük *any* şeklinde bulunmaktadır ve “günah” anlamı verilmiştir.¹⁹

***bakañak* ‘bukağı’**

Bu sözcük Saha Türkçesinde *bakaayı* şeklinde geçmektedir. Kelime Saha Türkçesinin ayrıntılı sözlüğünde *Sılgı teppetın dien, kelin atağittan tartaran, moonñugar ağalan baayyar bia.* “Yılık tepmesin diye, arka ayağından çekilerek, boynuna çekilip bağlanan bağ.” açıklamasıyla verilmiştir.²⁰ Kelime için Pekarskiy “köstek, bukağı” anlamını verir.²¹ Aynı kelime Sleptsov’un sözlüğünde *bakaayı* olarak geçmektedir. Anlam olarak “1) Atın çifte atmasını önlemek için boynuna ve arka ayaklarının etrafında dolandırılan ip, bukağı, köstek. 2) mec. engel, engebe, yasak, set; yük” şeklinde verilmiştir.²²

***bañ-* ‘mayıl-, mayış-’**

Bu fiili düşündüren bir kelimeye sadece *manñıy-* “duygulanmak, hissetmek” şeklinde Sleptsov’un sözlüğünde rastlanmaktadır.²³ Kruger’in Rus krilinin imlasına dayandırdığı /nn/ yazımı²⁴, Pekarskiy tarafından /ññ/ şeklinde yazılması gerektiği, Sahaların söyleyiş özelliklerinin bu şekilde olduğu şeklinde açıklanmıştır.²⁵ Bu bağlamda değerlendirildiğinde sözcük kökündeki /n/ sesin /ñ/ olması muhtemeldir.

***büñi* ‘beyin’**

Bu kelime Saha Türkçesinde *meyii* şeklinde /y/ sesi ile kullanılmaktadır. Kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *meyii* şeklinde madde başı olarak, *kihı töböötün ihineeği oyduur-tolkuyduur uorgana* “insanın kafasının içindeki düşünen ve duygulanan organı” açıklamasıyla verilmiştir.²⁶ Pekarskiy de kelimeyi madde başı olarak *meyii* şeklinde vermiş ve “kafa, baş (krş. bas), beyin (krş. *suorat*)” açıklamasıyla kaydetmiştir.²⁷ Sleptsov da kelimeyi *meyii*

16 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta I*, (Novosibirsk: Novosibirskay Nauka, 2004), 504.

17 Petr Alekseyeviç Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, (Moskva: İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, 1972), 35.

18 Eduard Karloviç Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, (İstanbul: Ebuzyiya Matbaası, 1945), 48.

19 Marek Stachowski, *Dolganisher Wortschats*, (Krakow: Uniwersytet Jagiellonski, 1993), 34.

20 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta II*, 142.

21 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 60.

22 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 60.

23 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 235.

24 John R. Kruger, *Yakut Manual*, (Bloomington: Indiana University Publications, 1962), 65.

25 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 11.

26 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta II*, 395.

27 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 629.

şeklinde “beyin” açıklamasıyla vermiştir.²⁸ Bu kelime Dolgancada *meñi* şeklinde geçmektedir. Sözlükte bu kelime için *meni*, *etym.*:=*jak. meyii = Osm. beyin* şeklinde açıklama eklenmiş ve “beyin” anlamıyla verilmiştir.²⁹ Bu kelime hakkında Schönig, Saha Türkçesinde *meyin*, Dolganca *meñii* şeklinde bulunduğu şekilde bir açıklamayla vermiştir. Saha Türkçesindeki *meyin* şeklinin nazal /y/ olduğunu belirtmiştir.³⁰

boñ “şaşkın”

Kelimenin Saha Türkçesinde anlamsal olarak karşılığını düşündüren kelime *mun-* fiildir. Fakat bu kelimenin Eski Türkçe *buñ* kelimesiyle ilgili olması muhtemeldir. Saha Türkçesinin açıklanmalı sözlüğünde konuşma dilinde kullanıldığı notuyla verilen *muy-xay buol-* şeklindeki fiilde bulunan *muy* kelimesi, *boñ* şekliyle bağlantılı görünmekte ve anlamsal açıdan örtüşmektedir. Bu açıdan kelimenin sözlüklerde geçen tüm şekilleri bu maddede verilmiştir. Saha Türkçesinin açıklanmalı sözlüğünde *mun-* ve *muy-xay (buol-)* şeklinde iki farklı madde başı olarak verilmiştir. *mun-* madde başının anlamı olarak *bariataax xayıxağıtta tuoran xaal-, suolun süter-, kıayan buoluma* “gideceği yeri bulamayıp dolanıp kalmak, yolunu kaybetmek, zorlukta kalmak” açıklamasıyla verilmiştir.³¹ *muy-xay buol-* yapısının ise *-keps-* notuyla konuşmada kullanıldığı belirtilmiş ve *siere suoxtuk bihulan-, egegelen-* “yeri yok gibi görünmek, acıplık göstermek” açıklamasıyla verilmiştir.³² Aynı kelime yine *mun-* olarak fiil şekliyle Pekarskiy’in sözlüğünde “yolunu kaybederek dolaşmak, şaşkın şaşkın gezmek, yolunu şaşırmak, yolunu kaybetmek” açıklamasıyla; *munnaax* şekliyle de “şaşırtıcı” açıklamasıyla verilmiştir.³³ Sleptsov da kelimeyi *mun-* madde başıyla vermiş ve “başıboş gezmek” açıklamasıyla kaydetmiştir.³⁴ Kelime Dolganca sözlükte *mun-* şeklinde madde başı olarak geçmekte ve “kaybolmak, etrafta dolaşmak” anlamları verilmektedir.³⁵

buñuz “boynuz”

Kelime Saha Türkçesinin açıklanmalı sözlüğünde *muos* madde başı olarak *süöhü, kıl töbötüger üüinen taxsar sudurgu ebeter salaalardaax uratı üörbe uñuox* “ahır hayvanlarının, vahşi hayvanların kafasından büyüyerek çıkan basit ya da dallı şekillerde farklılaşan kemik” açıklamasıyla verilmiştir.³⁶ Aynı kelime Pekarskiy’in sözlüğünde *muos (karş Türk. “mügüs, müñüs, müüs, müyüz, miis”=mocus, moyuos)* şeklinde, “boynuz, kemik” açıklamasıyla

28 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 247.

29 Stachowski, *Dolganisher Wortschats*, 178.

30 Claus Schönig, “Lexikalische Schweifzüge” *Studia Turcologica Cracoviensia 10 – Turks and Non-Turks Studies on the History of Linguistic and Cultural Contacts*, (2005), 396.

31 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta II*, 332.

32 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta II*, 329.

33 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 649.

34 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 244.

35 Stachowski, *Dolganisher Wortschats*, 181.

36 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta II*, 360.

verilmiştir.³⁷ Sleptsov da sözlüğünde kelimeyi *muos* şekliyle, “boynuz” açıklamasıyla vermiştir.³⁸ Bu kelimenin Dolganca şekli de sözlükte *muos* şeklinde ve “boynuz” açıklamasıyla verilmiştir.³⁹ Bu kelimedede /n/ sesi öncelikle /y/ sesi olmuş, sonrasında da /y/ sesi sızıcılaşarak yok olmuş olmalıdır. Bu kelimedede gerçekleşen ikincil uzunluk diyebileceğimiz diftong varlığı, /y/ sesinin sızıcılaşarak yok olmasından kaynaklanmış gibi görünmektedir. Schöning bu kelime için nazallığın kaybolduğunu söylerken ve bu kelimedeki nazallığın kaybolmasının nedeni olarak da Saha Türkçesindeki gelişiminin *müñüz* > *mügüz* şeklinde olabileceğini belirtmiştir.⁴⁰

çığan “fakir”

Bu kelimenin ses denklileri dikkate alındığında Saha Türkçesindeki kullanımının *sığan/sıgay* şeklinde olması beklenir. Sleptsov’un sözlüğünde *çığan* kelimesinin, Saha Türkçesindeki beklenen ses denklisine benzer olarak *sıgaan* kelimesi geçmektedir ama bu kelime Rusça *tsıgan* kelimesiyle bağlantılı “çingene” anlamına gelen bir kelime olarak açıklanmaktadır.⁴¹ Kelimenin anlamsal olarak karşılığı Saha Türkçesinin sözlüklerinde “fakir” anlamında *cadayı* şeklinde geçmektedir. Sözlüklerde kelime Tunguzcanın bir kelimesi olarak gösterilmektedir. *caday-* fiil şeklinin de sözlüklerde bulunduğu kelimenin Eski Türkçe *çığan* kelimesiyle bağlantılı olma olasılığı zayıf görünmektedir. Pekarskiy sözlüğünde kelimeyi *cadayı* (*Tung. “zadayı” fakir*) şeklindeki açıklamalı madde başıyla, “fakir, yoksul, dilenci” açıklamasıyla isim şekliyle; *caday-* madde başı “fakirleşmek” açıklamasıyla fiil şeklinde vermiştir.⁴² Sleptsov aynı kelimeyi sözlüğünde *cadayı* “fakir, yoksul” şekliyle isim olarak, *caday-* “fakirleşmek” şekliyle de fiil olarak vermiştir.⁴³

kañak “kaymak, tereyağı”

Bu kelime Gregory Anderson’un “Historical Aspect of Yakut (Saxa)” adlı makalesinde *xayax* şeklinde verilmiş, anlam olarak da “yağlı süt” olarak anlamlandırılmıştır. Bu kelime “Old Turkic kayak/kanak/kaymak” olarak notlandırılmıştır.⁴⁴ Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde kelime *xayax* olarak geçmektedir. Anlamı ise *max arutın silaas üükke, süögey uutugar ebeter targa bulkuyan itıyan oñohullar, toñoron baran sieniller ürüñ as* “inek yağının sıcak sütte, kaymak suyunda ya da donmuş yoğurtta çalkalanarak yukarıya çıkarılmasıyla yapılan, dondurularak yenilen beyaz yemek” açıklamasıyla tereyağını karşılamaktadır.⁴⁵ Kelime Pekarskiy’in sözlüğünde *xayax, xayax* (*Türk. kayak “tereyağı”*) açıklamalı madde başında “Yakut

37 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 653.

38 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 245.

39 Stachowski, *Dolganısher Wortschats*, 183.

40 Schöning, “Lexikalische Schweifzüge”, 397.

41 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 245.

42 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 149.

43 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 125.

44 Anderson, “Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology”, 14.

45 *Saha Tılın Bıharulaax Tılcıta XIII*, 195.

tereyağı, çiğ tereyağı” anlamlandırması ile verilmiştir.⁴⁶ Kelime Sleptsov’un sözlüğünde *xayax* şeklinde “sıcak sütle ezilerek koyu kıvama getirilen sıvı yağ” anlamlandırmasıyla verilmiştir.⁴⁷

kańu “kim, hangi”

Bu kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *xaya III* madde başıyla *predmeti ıytar tıl* “birşeyi soran söz” açıklamasıyla verilmiştir.⁴⁸ Pekarskiy sözlüğünde kelimeyi *xaya* (*xay+a*, *karş. Türk. “kayu, koyi”hangisi, “kaya, kayağ” nereye, hangi tarafa*) açıklamalı şekilde “hangi, nasıl” anlamıyla vermiştir.⁴⁹ Sleptsov aynı kelimeyi *xaya* şeklinde “ne, hangisi” anlamıyla vermektedir.⁵⁰

kıtań “Hitay, Çin”

Bu kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *Kıtay* şekliyle *Kıtay Noruodunay Öröspüübülüketiger oloxtoox noruot biir kihite* “Çin Halk Cumhuriyeti”nde yaşayan halktan bir kişisi” açıklamasıyla verilmiştir.⁵¹ Kelimeyi Pekarskiy *Kıtay* (*krş. Kıtat, Kıtataı, Eski Türk. Kıtaiń*) açıklamalı madde başı ve “Kıtay, Çin” anlamıyla vermiştir.⁵² Sleptsov kelimeyi *Kıtay* şeklinde “Çin, Çinli” açıklamasıyla, *Kıtaydar* şeklinde, “Çinliler” anlamlandırmasıyla, Rusça ek almış şekliyle *Kıtayka* şekliyle “(Rus.) Çinli kadın” açıklamasıyla vermiştir.⁵³

koń “koyun”

Kelime “çiftlik hayvanı, koyun” anlamıyla değerlendirildiğinde sadece Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *xoy II* madde başıyla “koyun” anlamıyla verilmiştir.⁵⁴

köń- “yan-”

Kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *ör turan ebeter itüige sıtıyan-ımyar ahın* “uzun süre duran veya sıcakta kalan, çürüyen yemek” açıklamasıyla *kööyün-* madde başı şeklinde verilmiştir.⁵⁵ Ayrıca kelimenin uzun ünlülü olmayan şekli aynı sözlükte *köyün-* şeklinde *ahıyar uoğur* “mayalanmak, demlenmek” açıklamasıyla verilmiştir. Kelime Pekarskiy’in sözlüğünde *köńör-* (*könyör-*, *köńör-*) ve *köynör-* (*köyün+ör'den acc*) şeklinde iki farklı açıklamalı madde başı olarak “demlemek, pişirmek” anlamlandırmasıyla vermiştir.⁵⁶ Kelime Sleptsov’un sözlüğünde de *kööyün-* madde başında “1) mayalamak, mayalanmak; 2) iyice kaynamak, haşlanmak, demlenmek” anlamıyla verilmiştir.⁵⁷

46 Eduard Karloviç Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıka I-II-III*. (SSSR: Akademia Nauk, 1959), 3245.

47 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 474.

48 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcıta IV*, 188.

49 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 353.

50 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 474.

51 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcıta IV*, 385.

52 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 509.

53 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 213.

54 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcıta XIII*, 507.

55 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcıta V*, 304.

56 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 549.

57 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 179.

küñeş “güneş ışığı, güneşli yer”

Kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *kuyaaş* madde başında /y/ *murun dorğono* “/y/ burun sesi” açıklamasıyla *sayın tüher itii, sırayar salgın* “yazın inen sıcaklık, ısıtan rüzgâr” anlamlandırmasıyla verilir.⁵⁸ Pekarskiy kelimeyi *kuyaaş* (Türk. “kuyuş”, *güneş*) açıklamalı madde başıyla “güneş harareti, gündüz sıcaklığı” anlamıyla verir.⁵⁹ Kelime Sleptsov’un sözlüğünde *kuyaaş* madde başıyla “sıcaklık” açıklamasıyla verilir.⁶⁰ Kelime hakkında “Eski Türk Yazısı Yazmaları ve Gramer Özellikleri” adlı yazısında ayrıntılı açıklamalar yapan Marcel Erdal Yakutçada ve Dolgancada kelimenin *kuñaas* şeklinde kullanıldığını ifade etmiştir.⁶¹

ñaz “yaz”

Kelimenin Saha Türkçesindeki gelişimi *ña:z>yaaz>saas* şeklinde olmuştur. Kelimenin Saha Türkçesindeki anlamı “ilkbahar” olarak karşımıza çıkar. Kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *khuñnaax sayın ikkardınaağı cıl keme* “kış ile yaz arasındaki yıl zamanı” şeklinde geçmektedir.⁶² Pekarskiy sözlüğünde kelime için *saasII* (karş. Türkçe *yaz, jas, ças, ilkbahar*) açıklamalı madde başıyla “ilkbahar, ilkbaharda; Yakutlarda mart ayından mayıs ayına kadar olan zaman ilkbahar sayılır.” anlamlandırmasıyla vermiştir.⁶³ Sleptsov aynı kelime için “bahar, ilkbahar mevsimi” açıklamasını verir (Sleptsov 1972: 306).⁶⁴

ñudruk “yumruk”

Kelimenin Saha Türkçesindeki gelişimi, Saha Türkçesinde kelime başında bulunan /y-/ sesinin /s-/ ile karşılandığı, kelime içinde /d/ seslerinin /t/ olarak korunduğu dikkate alındığında, *ñudruk>yudruk>suturuk* şeklinde olmuş olmalıdır. Kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *suturuk* madde başında *kihi iliitin tarbaxtarın kumutan baran itihıgar ıga tupputa* “insan elinin parmaklarını toplayıp avuç içinde tuttuğu şekli” açıklamasıyla verilmiştir.⁶⁵ Pekarskiy kelimeyi *suturuk* (karş. Türk. *yudruk, cudruk, codorok, cudruk, Bur. nudarga, nidurga*) açıklamalı madde başında “yumruk” anlamıyla verir.⁶⁶ Sleptsov’un sözlüğünde kelime yine *suturuk* şeklinde “yumruk” anlamıyla verilmiştir.⁶⁷

tañ “tay”

Bu kelime Saha Türkçesinde *ty* şeklinde bulunmaktadır. Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde kelime *ty* madde başında *ikkis xaarıgar üktemmit ubaha* “ikinci kar zamanına

58 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta V*, 436.

59 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 574.

60 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 185.

61 Marcel Erdal, “Eski Türk Yazısı Yazmaları ve Gramer Özellikleri”, 121.

62 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta VIII*, 92.

63 Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıkı I-II-III*, 2115.

64 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 306.

65 *Saha Tılın Bıharılaax Tılcuta IX*, 193.

66 Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıkı I-II-III*, 2375.

67 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 346.

kadar büyümüş at yavrusu” olarak anlamlandırılmıştır.⁶⁸ Pekarskiy kelimeyi *ty* madde başında “ikinci yılındaki tay” anlamıyla vermiştir.⁶⁹ Sleptsov kelimeyi *ty* şeklinde “at yavrusu, tay” anlamıyla vermiştir.⁷⁰

ñüz “yüz”

Kelimenin Saha Türkçesindeki gelişimi *ñü:z>yüüz>süüs* şeklinde olmuş olmalıdır. Bu kelimenin Saha Türkçesinde *ñuur* şeklinde de kullanımı bulunmaktadır. Kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *süüs I* madde başında *töbö unuoğuş sirey öttün üöhe çaaha* “kafatasının yüz kemiği bölümünün üst kısmı” olarak anlamlandırılmıştır.⁷¹ Pekarskiy kelimeyi *süüs I* madde başıyla ve “alın” anlamıyla vermiştir.⁷² Sleptsov da kelimeyi “alın” anlamıyla *süüs I* madde başında vermiştir.⁷³ Sleptsov sözlüğünde *ñuur* şekline yer vermiş “yüz, çehre” anlamını vermiştir.⁷⁴ Kelime bu şekliyle Saha Türkçesinde bütün olarak “yüz” anlamı ile beraber, daha çok “alın” anlamını karşılamaktadır.

toñak “toynak”

Bu kelimenin Dyaçkovskiy’in Saha Türkçesinde konsonantları incelediği eserinde, Saha Türkçesinde hem /ý/ sesi ile *tuyax* şeklinde, hem de /ñ/ sesi ile *tuñax* şeklinde “toynak” anlamıyla kullanıldığı kaydedilmiştir.⁷⁵ Kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *tuyax* şeklinde verilmiştir. Anlam olarak da *süöhü uonna sorox kullar ataxtarın üktener öttün kutaanax taha* “evcil ya da bazı vahşi hayvanların ayaklarının bastıkları kısmının sağlam dış tarafı” açıklaması yer almaktadır.⁷⁶ Pekarskiy aynı kelimeyi *tuyax (Türkçe tuyak, tuyuk, tuiğak)* açıklamalı madde başında “toynak” anlamıyla vermiştir.⁷⁷ Sleptsov aynı kelimeyi *tuyax* şekliyle verirken “tırnak, hayvan tırnağı” olarak anlamlandırır. Sleptsov, kelimenin /ý/ sesini barındıran diğer kelimelerde olduğu gibi “y burunsu” açıklamasıyla vermemiştir. Kelime bu sözlükte /y/’lidir.⁷⁸

turña “turna”

Kelime Saha Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde *turuya* şekliyle geçmekte ve *badaran, maar sirge üösküür uhun mooydoox, ataxtaax, loñkunax sañalaax bödöñ kötör* “çamur, nemli

68 *Saha Tılın Biharılaax Tılcuta XI*, 341.

69 Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıka I-II-III*, 2934.

70 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 418.

71 *Saha Tılın Biharılaax Tılcuta IX*, 337.

72 Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıka I-II-III*, 2414.

73 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 353.

74 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 262.

75 Nikolay Demyanoviç Dyaçkovskiy, *Zvukovoy Stroy Yakutskogo Yazıka II- Konsonantizm* (Yakutsk: Yakutskoye Knijnoye İzdatelstvo, 1977), 21.

76 *Saha Tılın Biharılaax Tılcuta XI*, 73.

77 Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıka I-II-III*, 2796.

78 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 399.

yerlerde yetişen uzun boyunlu, ayaklı, kalın sesli, iri kuş” şeklinde anlamlandırılmaktadır.⁷⁹ Pekarskiy kelimeyi *turuya* şeklinde vermekte ve “turna kuşu” anlamlandırması yapmaktadır.⁸⁰ Sleptsov da kelimeyi aynı şekilde ve aynı anlamda verir.⁸¹

yañ- “yay-, salla-, dağıt-”

Kelimenin Saha Türkçesi şeklinin *say-/san-* şeklinde olması beklenir. Fakat bu kelime ve anlam örtüşmesi Eski Türkçedeki şekliyle, Saha Türkçesinde bulunmaz. Sadece Sleptsov sözlüğünde *say-* kelimesinin üçüncü anlamı olarak “erimek” maddesini verir.⁸² Bunun anlamsal olarak bağlantılı olduğu düşünülebilir.

+kına “küçültme eki”

Saha Türkçesinde bu ek *+kly* şeklinde sıfatlarda pekiştirme yapan bir ek olarak bulunmaktadır: *kıra+kıy* “çok küçük”.⁸³ Bu şekliyle bu ekte /n/ sesinin /y/ şeklinde devam ettiği söylenebilir.

3. Saha (Yakut) Türkçesinde /n/ Sesi

Bu bölümde Eski Türkçe /n/ sesini barındıran kelimelerden bağımsız olarak, bugün Saha alfabesinde yer alan /n/ sesinin kullanımı değerlendirilmiştir. Sleptsov sözlüğünde bu ses ile ilgili madde başında, bir kısmı birbiriyle bağlantılı olmak üzere bu sesi kelime başında bulunduran 338 kelime listelemiştir.⁸⁴ Pekarskiy bu ses için ayrı bir madde oluşturmamıştır. /n/ maddesi içinde /nj/ (/ny/) şeklinde bu sesle başlayan kelimelere sözlüğünde yer vermiştir. Bu bölümde 617 kelime listelenmiştir.⁸⁵ Bu bölümde kelime başında /n/ sesini barındıran kelimelerin daha çok yansıma kelimeler ve bunlardan türetilen fiiller ve isimler, yer ve kişi adları, başka dillerden Saha Türkçesine geçmiş kelimeler olduğu görülmektedir.

Saha Türkçesinin ilk alfabe çalışmalarının bazılarında bu ses için ayrı bir harf bulunmuyordu. Örneğin bir başpapak olan ve Ortodoks eserlerin Saha Türkçesine çevrilmesi için kurulan komitenin başkanı olan Dmitri Hitrov tarafından 1858’de hazırlanan alfabede /n/ sesinin de içinde olduğu birkaç ses için (/ğ/ sesi, /x/ sesi) ayrı bir harf bulunmuyordu. Bu ses farklı bazı işaretlerin birleştirilmesiyle ifade ediliyordu.⁸⁶ /n/ sesi bugün /ŋ/ sesi kadar yaygın kullanılmamaktadır.⁸⁷ Saha Türkçesinde alfabede /n/ sesi ayrı bir harf olarak bulunmaktadır. Bu ses ön-damak, geniz sesi ve ötümlü olarak tanımlanmaktadır.

Eski Türkçenin /n/ sesi Saha Türkçesinde genel olarak /y/ (kelime başında y->s- ses olayının sonucu olarak /s-/) veya daha nadir olarak da /ý/ sesiyle karşılanmaktadır. /ý/ sesi sözlükte y

79 *Saha Tılın Biharulaax Tılcuta XI*, 167.

80 Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıka I-II-III*, 2848.

81 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 406.

82 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 309.

83 Mehmet Fatih Kirişcioğlu, *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999), 84.

84 Sleptsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar*, 257-264.

85 Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıka I-II-III*, 1698-1750.

86 Hatice Şirin User, *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 167.

87 Vügar Sultanzade, “Türk Runik Alfabesinde ‘Çift Ünsüz’ İşaretleri Üzerine”, *Bilig, Sayı: 82 (2017)*, 203.

nosonov “y burunsu” ya da *murun dorğono* “burun sesi” açıklamasıyla verilir.

Dyaçkovskiy Saha Türkçesi ünsüz sistemi ile ilgili yazdığı eserinde bu sesin /ń/ kelime başında kullanımının sınırlı olduğunu belirterek şu örnekleri verir: *ńirey* “buzağı”, *ńököy* “bükülme”, *ńeem* “karahindiba”, *ńaadı* “vaftiz babası”, *ńoğoy* “kötü niyetli”, *ńuluun* “taze”. Bunun yanında Rusçanın kendi sözcüklerinde de bu sesin ortaya çıktığını *меня* “beni”, *нет* “hayır, değil”, *няня* “dadi”, *нюхать* “koklamak”, *нерзный* “umursamaz”, *понял* “anladım”, *понятно* “anlaşılır biçimde” kelimeleriyle örnekler. Bu örneklerle sesi açıklayan Dyaçkovskiy bu sesin üç durumda belirgin olarak kullanıldığını belirtir. Bunlardan birincisini Rusçadan alıntılanmış sözcüklerde ortaya çıkar şeklinde açıklar ve şu örnekleri verir: *неженька* > *ńiesiñke* “ihale”, *нянька* > *ńeenke* “hemşire”, *монета* > *manńiat* “madeni para”, *население* > *nehiliennie* “nüfus”, *конюшня* > *könnüühüne* “hara”. İkinci olarak y burunsu /ý/ ile birbiri yerine kullanıldığını söyler: *а́yah* – *añax* “ağız”, *ту́yah* – *tuńax* “toynak”. Üçüncü olarak da /ń/ sesinin /m/, /ŋ/ ve /n/ sesiyle birlikte kullanıldığını belirtir: *буму́н* “bulmak”, *ти́ннит* “sincap avcısı”, *а́яна́т* “gezgin, yolcu”.⁸⁸

Saha Türkçesinde /ń/ sesi daha çok Türkçe kökenli olmayan kelimelerde görülür; /ń/ diğer Türk lehçelerinde ayrılmıştır. Bu sesi barındıran sözcükler nazallığın gerileyici bir yayılması sonucu /y-/ şeklini almıştır. Bu kelimeler Saha Türkçesinde /s-/ başlangıçlı kelimelere denk gelir. Örneğin:

Tofa *ńaa*, Tuva *ńaŋi*; Saha Türkçesi *saŋa* “yeni” (<*yaŋa <*yaŋı)
Tofa *ńoon*, Tuva *ńoon*; Saha Türkçesi *suon* “yoğun” (<*yoğun)
Birkaç sözlüksel maddede bu değişme görülmez, örneğin; *ńima* “şey” (<*yima).⁸⁹

/ý/ sesi, geniz /y/’si olarak adlandırılmakta, bir fonem olarak anlam farkı yapmasına rağmen sözlükte (y burunsu) açıklamasıyla ve /y/ ile gösterilmektedir: *ayu* “iş”, *aýu* “suç, günah”.⁹⁰ Alfabe de yer verilmeyen bu ses ön-damak, yarı ünlü ve ötümlü bir sestir. /y/ sesine çok benzer ancak bu seste hava yumuşak damaktan aşağı doğru hareket edip burun boşluğuna geçer.⁹¹ /ý/ sesi sadece Tofalarda (ve Tuva diyalektlerinde) kelime başında bulunur. Örneğin *ýarin* “kürek kemiği”.⁹² Tuva yazı dilinde bulunmayan genizsi /ý/ sesi, diyalektlerde bulunmaktadır; *iyi* “iki”, *iy’e* “anne”.⁹³ Bu ses (/ý/) Saha Türkçesinde temel olarak vokaller arası konumda, nadir olarak da son konumda bulunur. Saha Türkçesinde /y-/ de kelime başı konumda bulunmaz. Sonda bulunan /-y/ sesi genel Türkçedeki /-y/ ya da /-g/ sesinin karşılığıdır. Bazı eklemelerde /-y/ sesi /ńń/ şeklini alır. /-yVn/ formu ile biten kelimelere ek geldiğinde değişiklik olur. Örneğin;

88 Dyaçkovskiy, *Zvukovoy Stroy Yakutskogo Yazıka II- Konsonantizm*, 21.

89 Anderson, “Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology”, 10.

90 Kirişcioğlu, *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, 33.

91 Doğan Çolak, *Saha (Yakut) Türklerinin Kıt Debeliye Destanı Üzerine Bir Gramer İncelemesi*, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, , 2019), 34.

92 Anderson, “Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology”, 14.

93 İshakov ve Palmbah, *Grammatika Tuvinskogo Yazıka – Fonetika i Morfolojiya*, 103.

xooy “çiçek”; *xońńo* “onun çiçeği”, *mooy* “boyun”; *mońńo* “onun boynu”.⁹⁴

Bazı Yakut diyalektlerinde genizsiz *y* (/y/) ve *ń* sesi dönüşümlü/birbiri yerine kullanılabilir, böylece /ń/ diyalektler arasında simpleks (tekyönlü) formda görünür: *aýax* / *ańax* “ağız”.⁹⁵ Saha Türkçesinde bazı seslerin bu şekilde birbiri yerine kullanılabilenekte olduğunu ve bu durum anlamsal bir değişikliğe neden olmadığını anlatan Haritanov, yazdığı fonetik ve morfolojik gramerinde birbiri yerine kullanılan sesleri listelerken /ń/ sesinin zaman zaman /c/ sesi ile zaman zaman da /n/ sesi ile dönüşümlü olarak kullanılabilirdiğinden bahseder:

- c* / *ń*: *cilbek* – *ńilbek* “uyluğun önü”
ceŋkir – *ńenkir* “berrak, duru, saydam”
cenciy – *ńeŋńiy* “oynamak”
bahımcı – *bahıńńı* “çapa, bahçe çapası”
öŋömcü – *öŋöńńü* “kin”
- ń* / *n*: *ńaacı* – *naacı* “dostluk”
xamńaççııt – *xamnaççııt* “işçi, amele”
mińńebin – *mińnebin* “biniyorum”
ńeçimien – *neçimien* “arpa”
ńuuçça – *nuuçça* “Rusça”.⁹⁶

Bu durum Pekarskiy’in hazırladığı sözlüğün giriş kısmında kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Pekarskiy zaman zaman bu sesin /c/ sesine değişebildiğinden bahseder. Bu duruma ek olarak /l/ (ly) ve /d/ (dy) seslerinden örnekler vererek bu seslerin de zaman zaman /c/ sesine değiştiğini belirtir. Buradan yola çıkarak burada değişikliğe uğrayan ve /c/ sesine değişen sesin sadece /y/ sesi olduğunu söyler.⁹⁷ Sözlüğünde listelediği kelimelerden /ń/ sesi ile başlayıp aynı zamanda /c/ sesiyle karşılanabilen kelimeleri belirtir. Örneğin *ńököy* “vücudu eğmek” anlamındaki fiili verirken madde başının yanına “*cököy*” şeklini de yazar.⁹⁸ Ayrıca Kruger’in Yakut Manual adlı eserinde Rus krilinin imlasına göre /ńń/ yapısı /nn/ şeklinde yazılır diyerek⁹⁹ açıkladığı hadiseye de değinen Pekarskiy, Yakutlar arasında böyle bir telaffuzun mümkün olmadığını, bu şekilde telaffuz eden bir kişinin bile bulunamayacağını söyler. Örnek olarak da “*sanńılıy*” şeklinde yazılan kelimenin “*sanńılıy*” şeklinde yazımının doğru olduğunu söyler.¹⁰⁰

Kruger, Yakut Manual adlı eserinde nazal /y/ için farklı seslere karşılık gelir açıklamasıyla şu örnekleri verir: *iýe* “anne”, *ayı* “günah”, *meý* “beyin”. Ona göre /ń/ doğası gereği palataldir ve sonradan palatalize edilmiş bir ses değildir. Bu ses sonda bulunmaz, başta ve ortada bulunabilir, uzun ünlülerle ve tüm ünlülerle kullanılabilir: *ńuur* “yüz, çehre”, *ńirey* “yeni doğmuş buzağı”, *ńüöl* “nem”, *ńim* “yoğun, kalın”, *ńoçox* “genç kısrak”, *ńaalbaan* “teneke”,

94 Anderson, “Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology”, 14.

95 Anderson, “Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology”, 6.

96 Luka Nikiforoviç Haritanov, *Sovremenniy Yakutskiy Yazık, Fonetika i Morfolojiya*, (Yakutsk: Gosizdat YASSR, 1947), 81.

97 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 11.

98 Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıkı I-II-III*, 1733.

99 Kruger, *Yakut Manual*, 65.

100 Pekarskiy, *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*, 11.

nula “eğimli”, *neçimen* “arpa” (<Rus.), *onńoo-* “oyna-”, *kımńuu* “kırbaç”. /ń/ sesini palatal sesler içerisinde tanımlayan Kruger, bu sesin bazı kelimeler için anlam ayırt edici olduğunu şu örneklerle açıklar:

<i>manna</i> “burada”	<i>mańńa</i> “ödeme”
<i>nuur</i> “uyuklamak”	<i>ńuur</i> “yüz, çehre”
<i>nuora</i> “bataklık”	<i>ńuora</i> “bir çeşit balık”.

Kruger bu sesin kendinden önce gelen /s/ sesini asimile ettiğinden bahsederek şu örneklere yer verir: *mus-* “topla-” *muńńar* “o topluyor”, *as-* “çarp-, çarpış-” *ańńar* “o çarpıyor”. Ayrıca bu sesin kelimeler arasında anlam farklılığı oluşturması açısından *ńaat* “dalış kuşu”, *ńaat* “şeytan” örneklerine yer verir.¹⁰¹

Kaluzinsky “İacutıca” adlı eserinde bu sesi ortaya çıkaran Moğolca kaynaklı iki farklı ses olayından bahseder:

mǰ>mń:	<i>xoromǰu – xoromńu</i> “kayıp, hasar” < Mo. <i>qorumǰi</i>
ńǰ>ń:	<i>uńuy-</i> “doğra-” < Mo. <i>unǰi-</i>
	<i>añä</i> “çeyiz” < Mo. <i>inǰi</i>
	<i>sańyi - sanǰi-</i> “lavabo, as-” < Mo. <i>sanǰi</i> . ¹⁰²

Moğolcadan kaynaklanan bu ses olayına Saha Türkçesine girmiş Moğolca kaynaklı eklerde rastlanır. İsim yapma eklerinden olan -(X)mńX eki Moğolca kökenli olarak gösterilmektedir. Bu ekteki /ń/ sesinin -(X)mǰX ve -(X)mçX ekleri ve bu ekin ses uyumuna göre şekillenmiş şekli olduğu belirtilmektedir.¹⁰³

Saha Türkçesinin bir ağızı olarak değerlendirilen Dolgancada bu ses tıpkı Saha (Yakut) Türkçesinde olduğu gibi palatal ve nazal bir sestir. Saha Türkçesinde /y/ ya da /ý/ kullanılan kelimelerin bazıları Dolgancada /ń/ sesiyle bulunabilmektedir. Örneğin Dolg. *ine* > Saha T. *iye*. Bu ses sonda bulunmaz, genellikle /n/ sesinden sonra bulunur. Dolganca bu ses için *ńuńu* “ren geyiği için tasma”, *ańak* “ağız”, *kuukuńa* “mutfak” (Rus. *kuxnya*), *hınńalań-* “dinlenme, rahatlama”, *oonńuur* “oyuncak”, *neńes* “Nenets”, *ńılçagay* “ıslak, nemli” örnekleri verilebilir.¹⁰⁴

Dolgancada, Saha Türkçesinin /ý/ sesi bulunmaz. Saha Türkçesindeki /ý/ barındıran kelimeler Dolgancada /ń/ ile karşlanır. Diğer yandan Saha Türkçesinde /ńń/ şekline gelen yapılar Dolganca /yn/ şeklinde bulunur:

Dolg. <i>ine</i>	Yak. <i>iye</i> “anne”
Dolg. <i>ańu</i>	Yak. <i>aýu / ańu</i> “kötü”
Dolg. <i>ańaq</i>	Yak. <i>aýax / ańax</i> “ağız”
Dolg. <i>kıynar</i>	Yak. <i>kıńnar</i> “kaynıyor”

101 Kruger, *Yakut Manual*, 65.

102 Stanislaw Kaluzynski, *Iacutıca*, (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 1995), 93-94.

103 Laszlo Károly, *Deverbal Nominals in Yakut*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2013), 112

104 Yong Song Li, *A Study of Dolgan*, (Korea: Seul National University Press, 2011), 28.

Saha Türkçesinin Tunguz etkisi bulunan kuzey ve kuzeybatı ağızlarında sık sık /ý/ sesi yok olur.¹⁰⁵

Sonuç/Conclusions

1. İncelenen kelimeler dikkate alındığında Eski Türkçe /ń/ sesi bugün Saha Türkçesinde /y/ sesi ile karşılanmaktadır. Eski Türkçede bu sesi bulduran kelimelerin Saha Türkçesi karşılığı olabilecek 18 kelime ve 1 ek tespit edilmiştir. Bu kelimelerin tamamında /ń/ sesi, /y/ sesi ile karşılanmaktadır. Saha Türkçesinin ses özelliği gereği kelime başında /ń/ sesi barındıran kelimeler önce /y/ sesine, sonrasında devam eden ses gelişimi sonucu /s/ sesiyle karşılanmıştır (“ńaz”, “ńudruk”, “ńüz”). Bu 18 kelimenin 1 tanesi /ń/ ve /y/ seslerinin ikisini dönüşümlü olarak barındırmaktadır (“ańıg”). Bu kelimenin de /y/li şeklinin bulunduğu göz önünde tutulduğunda, Saha Türkçesinde Eski Türkçe /ń/ sesinin karşılığının /y/ sesi olduğunu söylemek mümkündür.

İncelenen Eski Türkçe ve Saha Türkçesi kelime denkliklerinde tespit edilen 18 kelimedenden 4 tanesi sözlüklerde “*murun dorğono*” /ý/ açıklamasıyla verilmiştir (“*ańıg*”, “*kań*”, “*küńeş*”, “*tuńax*”). Bu 4 kelimedede Eski Türkçenin /ń/ sesi, Saha Türkçesinin /ý/ sesi ile karşılanmıştır. Bu kelimelerin tamamı için /y/ sesli şekillerde bulunmaktadır. Bu 4 kelime için /ý/ ve /y/ sesi birbiri yerine kullanılabilir.

Eski Türkçe /ń/’li kelimeler açısından değerlendirildiğinde Dolgancanın bu sesi Saha Türkçesine göre daha fazla koruduğu söylenebilir. Dolgancada, Saha Türkçesinde /y/ sesiyle karşılanan “*ańıg*”, “*meńi*”, “*küńeş*” kelimeleri /ń/ sesiyle korunmuştur. Dolgancanın /ń/ sesini koruması, Dolgancada /ý/ sesinin bulunmayışı ile alakalı olarak düşünülebilir.

2. Saha Türkçesine ait kelimelerde /ń/ sesi kelime başında bulunmaz. /ń/ sesini kelime başında bulduran kelimeler; yansıma kelimeler, yansıma kelimelerden türetilen fiiller ve isimler, yer ve kişi adları, başka dillerden Saha Türkçesine geçmiş kelimeler olduğu görülmektedir.

3. Saha Türkçesi /ń/ sesini ayrı bir harf olarak alfabesinde buldurmaktadır.

4. /ý/ sesi Saha Türkçesinde kullanılan genizsi /y/ sesidir. Konuşmada kullanılan, sözlüklerde “burun sesi” ya da “y burunsu” şeklinde açıklanan bu ses alfabede yer almaz, söyleyişte kullanılır, anlam ayırt edicidir.

5. /ń/ sesi Saha Türkçesinde ve diyalektlerinde /ý/ sesi, /n/ sesi ve /c/ sesi ile dönüşümlü olarak kullanılabilir.

6. Rusçadan alıntılanmış sözcüklerde telaffuzda bu sesi ortaya çıkaran harf sıralamalı kelimelerde, kelime Saha Türkçesinin ses özelliklerine uydurulup dile geçerken, bu harfin /ń/ ortaya çıktığı kelimeler bulunmaktadır.

7. Moğolca kaynaklı bazı ses olayları Saha Türkçesinin kelimelerinde /ń/ sesinin ortaya çıkışına neden olabilir.

8. Dolganca kelimelerde, Eski Türkçenin /ń/ sesinin korunması durumu daha sık karşımıza

105 Anderson, “Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology”, 24.

çıkılmaktadır. Dolganca /ý/ sesini barındırmadığı için Saha Türkçesinde /ý/ sesi ile karşılanan kelimeler, Dolgancada /ń/ sesi ile karşılanmaktadır. Bu kelimelerde kullanılan /ń/ sesi Eski Türkçe /ń/ sesinden bağımsızdır. Dolganca ile beraber Saha Türkçesinin Tunguz etkisi bulunan kuzey ve kuzeybatı ağızlarında /ý/ sesi yok olur.

Yukarda maddeler hâlinde belirtmeye çalıştığımız özelliklerden hareketle, Eski Türkçe /ń/ sesini Saha Türkçesinin genel olarak /y/ sesi ile karşıladığını görmekteyiz. Sözlükler tarandığında ve yapılan çalışmalar incelendiğinde, sınırlı sayıda kelimedede Eski Türkçe /ń/ sesi korunmakta, kimi zamanda yine sınırlı sayıda kelimedede Saha Türkçesinde yer alan /ý/ sesiyle de karşılanabilmektedir. Bunun dışında Saha alfabesinde ayrı bir ses olarak /ń/ sesi bulunmakta ve kullanılmaktadır. Bu sesi ortaya çıkaran çeşitli durumlar bulunmaktadır. Genel olarak bu sesin başka dillerden alıntı, özellikle de Rusçadan alıntılanmış sözcüklerde kullanıldığı, burunsu /ý/ sesi ile birbiri yerine kullanıldığı ve /m/, /ŋ/ ve /n/ seslerinin yanında ortaya çıktığı görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Ağca, Ferruh. *Eski Uygur Türkçesiyle Yazılmış Eserlerin Ses ve Şekil Özelliklerine Göre Tarihlendirilmesi*, Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi, 2006.
- Anderson, Gregory DS. "Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology", *Turkic Languages* 2 (2) London-New York: Routledge (1998) , 1-32.
- Ceylan, Emine. *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları, 1997.
- Choi, Han-Woo. *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Çolak, Doğan. *Saha (Yakut) Türklerinin Kus Debeliye Destanı Üzerine Bir Gramer İncelemesi*, Doktora Tezi Gazi Üniversitesi, 2019.
- Dyaçkovskiy, Nikolay Demyanoviç. *Zvukovoy Stroy Yakutskogo Yazıka II- Konsonantizm*. Yakutsk: Yakutskoye Knijnoye İzdatelstvo, 1977.
- Emre, Ahmet Cevat. *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme) Birinci Kitap: Fonetik*. İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası, 1949.
- Eraslan, Kemal. *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.
- Erdal, Marcel. *A Grammar of Old Turkic*. Leiden – Boston – Köln: Brill, 2004.

- Erdal, Marcel. “Eski Türk Yazısı Yazmaları ve Gramer Özellikleri” *Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya-Mirsultan Osman'ın Doğumunun 85. Yılına Armağan* içinde, (ed.: Aysima Mirsultan, Mihriban Tursun Aydın, Erhan Aydın), 119-131. Konya: Kömen Yayınları, 2014.
- Gabain, Annemarie von. *Eski Türkçenin Grameri*. Çeviren Mehmet Akalın. Ankara: TDK Yayınları, 1995.
- Gül, Hayriye. *Eski Uygur Türkçesinde Ağızlar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011.
- Haritonov, Luka Nikiforoviç. *Sovremenniy Yakutskiy Yazık, Fonetika i Morfologiya*. Yakutsk: Gosizdat YASSR, 1947.
- Ilgın, Ali. “Tofa (Karagas) Türkleri Ve Dilleri Üzerine”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, TDD/JofEL 2012 Kış / Winter (2012), 103-112.
- İshakov, Fazıl Garifoviç ve Palmbah, Aleksandr Adolfoviç. *Grammatika Tuvinskogo Yazıka - Fonetika i Morfologiya*. Moskva: İzdatelstvo Vostočnoy Literaturı, 1961.
- Károly, Laszlo. *Deverbal Nominals in Yakut*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2013.
- Kaluzynski, Stanislaw. *Iacutca*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog, 1995.
- Kirişçiöğlü, Mehmet Fatih. *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Kruger, John R. *Yakut Manual*, Bloomington: Indiana University Publications, 1962.
- Li, Yong Song. *A Study of Dolgan*, Korea: Seul National University Press, 2011.
- Ölmez, Mehmet. “Halaçlar ve Halaçça”, *Çağdaş Türk Dili*, Sayı: 84, Şubat (1995), 15-22.
- Pekarskiy, Eduard Karloviç. *Yakut Dili Sözlüğü (A-M)*. İstanbul: Ebuzyiya Matbaası, 1945.
- Pekarskiy, Eduard Karloviç. *Slovar Yakutskogo Yazıka I-II-III*. SSSR: Akademia Nauk, 1959.
- Saha Tilin Bıharılaax Tilcıtı*. Novosibirsk: Novosibirskay Nauka, 2004.
- Schönig, Claus. “South Siberian Turkic”, *The Turkic Languages* (Ed. Lars Johanson and Éva Á. Csató), London-New York: Routledge (1998), 403-416.
- Schönig, Claus. “Lexikalische Schweifzüge” *Studia Turcologica Cracoviensia 10 – Turks and Non-Turks Studies on the History of Linguistic and Cultural Contacts* (Ed. Ewa Siemiennies-Golas and Marzanna Pomorska) Krakow, 2005.
- Sleptsov, Petr Alekseyeviç. *Yakutsko-Russkiy Slovar*. Moskva: İzdatelstvo Sovetskaya Entsiklopediya, 1972.
- Stachowski, Marek. *Dolganısher Wortschats*. Krakow: Uniwersytet Jagielloński, 1993.
- Stachowski, Marek. *Geschichte des Jakutischen Vokalismus*. Krakow: Uniwersytet Jagielloński, 1993.
- Sultanzade, Vügar. “Türk Runik Alfabesinde ‘Çift Ünsüz’ İşaretleri Üzerine”, *Bilig*, Sayı: 82 (2017), 201-216.
- Şirin User, Hatice. *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Türk Dilinin Uzak Lehçeleri* (Ed: Ahmet Buran). Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.
- Tekin, Talat ve Ölmez, Mehmet. *Türk Dilleri Giriş*. İstanbul: Yıldız Kitap Matbaası, 2003.
- Uçar, Erdem. “Köl Tigin (G 6) ve Bilge Kagan (K 4-5) Yazıtlarındaki Bişükinge Tegi Kıdmaz Ermiş Cümlesi Üzerine”, *Turkologiya*, Sayı: 6(92) (2018), 7-44.
- Uçar, Erdem. “Bilge Kagan (Doğu 41) Yazıtındaki NİnTYn İbaresini Üzerine”, *JOTS Journal of Old Turkic Studies*, Vol. 2/1 (Winter) (2018), 67-83.
- Yıldız, Hüseyin. “Eski Türk Runik Yazısında/ǰ/ Ligatürünün Kökeni ve/Ń/ Sesi Üzerine”, (red. Koraş, Hikmet) Bakı: III. Beynelhalq Türk Dünyası Araşdırmaları Simpoziumunun Materialleri Cild I (2016), 303-307.